

A történettudomány s a társadalom-, állam- és jogtudomány viszonyáról

Írta: MOÓR GYULA

I.

I. A történelem az emberi *társadalmak* életét vizsgálja. Egy híres filozófus megállapítja, hogy a historikust csak azok az események érdeklik, amelyek társadalmi, szociális jelentőséggel bírnak.¹ S egy kitűnő történetíró szerint a történelem az emberi társadalmak tudománya.²

A társadalomtudomány tárgya viszont *történeti* jellegű. Minden társadalmi élet a történet hullámaiban jelenik meg.

Történettudomány és társadalomtudomány tehát ugyanazt a materiát ragadja meg: a múltban letűnt és a jelenben létező társadalmak életének nagy folyamatát.

S e két tudományág rokonsága abban is tökéletes, hogy az emberiség életének ezt a világtörténet medrében tovahömpölygő folyamat mind a kettő az okozatos összefüggések szempontjából veszi vizsgálat alá. A történettudományra nézve ezt még *Bickert* is, – aki pedig a történelemnek értékekre vonatkozó jellegét olyan erősen hangsúlyozza, hogy emellett ezen tudomány okozatos szempontjait szinte feledni látszik, – elismerni kénytelen, amidőn megállapítja, hogy a történetírásnak ok és okozati viszonyokat kell felderítenie.³ A társadalomtudomány pedig, – különösen amennyiben szociológia gyanánt jelentkezik, – az általános vélemény szerint a társadalmi jelenségeknek okozatos összefüggésük szempontjából való vizsgálata.

Megegyezik továbbá történettudomány és társadalomtudomány abban is, hogy bár mind a kettő az okozatos összefüggések szempontjából, értékeléstől mentesen, hideg objektivitással vizsgálja a társadalmak életét, a történetet: az az anyag, amelyre vizsgálatuk vonatkozik, már maga értékektől színezett. A társadalmi és történeti jelenségek ösztönöktől, vágyaktól, érzelmektől, tudatos célkitűzésektől és eszméktől vezérelt emberi cselekvésekből tevődven össze, olyan pszicho-fizikai realitások, amelyekhez értékeszmék tapadnak. Olyan összetett, kétarcú jelenségek tehát, amelyek egyrészt az okozatos valóság síkjába, másrészt az értékek eszmei

¹ *Bickert*: Die Probleme der Geschichtsphilosophie. III. kiadás. 1924. 79. 1. -

² *Fustel de Coulanges*: Histoire des institutions politiques de l'ancienne France. L'alleu et le domaine rural. 1889. IV. 1.

³ I. m. 47. 1.

világába nyúlnak.¹ A társadalmak történetében jelentkező *eszmék* azonban az emberi cselekvések és akaratok pszicho-fizikai realitásától elkülönítve, reális léttel nem bírnak, hanem csupán ideális tartalommal. Bennük a szabadság időtlen birodalma nyílik meg előttünk, amelynek kapujában az ok és okozati összefüggések kutatását abba kell hagynunk. Ezért a történelem és a társadalomtudomány is, amidőn az ok és okozati összefüggéseket kutatja, szükségszerűen a pszicho-fizikai realitások körében marad. Igaz ugyan, hogy ezen realitások okozatos erőinek a mozgását csak akként írhatja le, ha megjelöli, hogy pályájuk az örökkévalóság égboltozatán ragyogó eszmék valamelyik csillagképéből kiindulva, melyik másik csillagképbe jutott el. Szigorúan véve tehát az emberi társadalmak története nem „a szellem útja az emberiségben”,² hanem az emberiség útja a szellem birodalmában. A történelem és a társadalomtudomány pedig csak annyiban foglalkozik az értékekkel, az eszmékkal, amennyiben ezek „hatékonyvá váltak”, a tömegeknek, a társadalom cselekvő alanyainak a lelkét megragadták, amennyiben tehát annak a pszicho-fizikai realitásnak, amelyet fényükkel besugároznak, a jellemzésére szolgálnak. Ennyiben azonban nemcsak a történettudomány „szellemtudomány”, hanem a társadalomtudomány is. S a társadalomtudománynak éppen úgy szüksége van a „megértés” funkciójára, mint a történettudománynak.³

2. Ennyi hasonlóság mellett miben áll a történelem és a társadalomtudomány különbsége?

Comte szerint a történelem a társadalom dinamikája, a társadalomtudomány pedig annak statikája.⁴ Ez a megkülönböztetés nem egészen helyes. Hiszen nyilvánvaló, hogy a társadalom, a társadalmi élet, nem álló valami, hanem elevenen mozgó folyamat s a társadalomtudomány, – éppen a *Comte*-féle szociológia alakjában is, – ennek a mozgásnak, az okozatos kölcsönhatásoknak a törvényeit kutatja.

Rickert szerint a történelem egy egyszeri és soha visszaneemtérő folyamatot a maga *individuális* mivoltában ragad meg, míg a társadalomtudomány az *általános* elemeket ragadja ki a különböző társadalmak életfolyamatából.

Ez a felfogás nézetünk szerint helyes nyomon jár. A történelem valóban egy bizonyos társadalomnak egy bizonyos meghatározott időszakban lefolyt életét írja le. A *hely- és időszerinti meghatározottság a legkarakterisztikusabb vonása a történelmi történelemnek*. A társadalomtudomány ezzel szemben nem egy meghatározott társadalom életfolyamatát írja le, hanem a társadalmakban általában fellépő jelenségeket. Azt keresi, ami minden társadalomban közös, ami általános és így törvényszerű. Ezért

¹ *Rickert* (i. m. 26. 1.) szerint három különböző fajtájú szálból szövődnek össze a történelmi jelenségek: testi jelenségekből, lelki folyamatokból és szellemi jelentésekből. Mindezt elmondhatni azonban a társadalmi jelenségekről is. Minthogy továbbá a testi és lelki folyamatok egyaránt valóságismerési jellegűek, a pszicho-fizikai realitás fogalmába foglalhatók össze.

² *Braun Ottó*: Bevezetés a történelemtudományba. (Kornis: Filozófiai Könyvtár II. k.) 126. 1.

³ Abban a megállapításban, hogy a történelem „szellemi valóság-tudomány”, különben bizonyos ellentmondás van, amennyiben „valóság” a tapasztalható kell érteni, a „sz.zeMem”-tudományok viszont a nem tapasztalható, hanem csupán megértendő eszmei jelentésekkel foglalkoznak.

⁴ *A. Comte*: Cours de philosophie positive. 1839. IV. 282., 455. 11.

éppen a hely- és időszerinti meghatározottságtól tekint el, s ekként letörlí a társadalmi életfolyamatok sajátos történelmi színezetét.

Igaz, hogy ilyen általános társadalmi törvényszerűségeknek, a történet örök ritmusát kifejező történelmi törvényeknek a lehetőségét kétségbe vonták. Az, hogy az eddigi szociológiák sokszor elhamarkodott és felületes általánosításai, – amelyek legkevésbé éppen a szigorú alaposággal dolgozó történetbúvár rokonszenvét nyerhetik meg, – ilyen általános történelmi, illetőleg társadalmi törvényeknek nem tekinthetők, semmit sem bizonyít ilyen törvények feltalálásának a lehetősége ellen. Akik pedig Rickert gondolatait követve,¹ a társadalmi élet történelmi anyagának kulturális értékekkel való átitatottságában látják az akadályát annak, hogy benne általános törvények után kutassunk, azok nem veszik tekintetbe, hogy éppen az értékek világának időtlen természete különösen könnyűvé teszi a hely- és időszerinti meghatározottságtól való elvonatkoztatást: az általánosítást. Maga Rickert is akkor, amidőn arról beszél, hogy a történet-tudomány a maga individualizáló ábrázolásait általános elemek kombinációja útján éri el,² ezzel elismeri, hogy a történelem tarka szöttezésében egyforma színű, általános jellegű fonalak elemei is futnak. Az emberi élet természetének korok felett álló hasonlósága folytán az emberi társadalmak története a sajátos, individuális vonásokon kívül igen sok általános vonást is mutat.³ Ezek az általános vonások megadják a jogosultságát az általános társadalmi és történelmi törvények kutatásának. Mint-hogy azonban ezek az általános törvények szükségképpen elvesztik egy bizonyos meghatározott helyre és időre való vonatkozásukat, ezzel sajátos történelmi színezetüket is levetik s bár a társadalomtudománynak éppen ezért teszik különös birtokállományát, a szűkebb értelemben vett történelmi szaktudományból már kikíváncsoznak és a történetfilozófia régióiba emelkednek.

3. A történet-tudomány és a társadalomtudomány különbségéről szóló fejtegetéseinknek utolsó megállapítása már sejtetni engedi, hogy a köztük levő különbség, – az individualizálás vagy általánosítás, – relatív fogalom lévén, a két tudományág ismét közeledhetik egymáshoz a bennük érvényesülő individualizálás vagy általánosítás foka szerint.

Ha a történelem egy bizonyos társadalom hely és idő szerint meghatározott életfolyamatának a leírása, a társadalomtudomány pedig a társadalom életére általános érvénnyel megállapítható összefüggések foglalata, akkor kétségtelen az is, hogy amennyiben a társadalomtudomány egy bizonyos társadalmat ír le, beleolvad a történelembe, másrészt pedig hogy a történet-tudomány társadalomtudománnyá válik, amint a társadalmak történetére általában érvényes összefüggéseket próbál megállapítani.

Az a *leíró szociológia* tehát, amely egy meghatározott társadalomnak egy bizonyos időpontban észlelhető állapotát írja le: történelem. Így különösen történelmi jellegű a *statisztika*, amely megfigyeli egy bizonyos időpontban, vagy nyomon kíséri egy bizonyos időn át valamely társadalom életjelenségeit. Az Orsz. Magy. Kir. Statisztikai Hivatalnak „Magyarország népessége a *pragmatica sanctio* korában” című nagy millenáris kiadványa

¹ I. m. 54. s köv. 11., 93., 96. 11.

² I. m. 39., 47., 48., 49., 51. 11. stb.

³ V. ö. *Komis*: Történetfilozófia. A magyar történet-tudomány kézikönyve. 1924. I. 1. f., 60. 1. *Rornyánszky* Gyula: A történet-tudomány „általános jellegéről. Minerva. III. évf. 1924. 145. 1.

példának okáért igen élénken bizonyítja a statisztika és a történelem szoros kapcsolatát.

Amennyiben pedig a történelem az emberiség életének örök ritmusából kihangzó általános érvényű okozatos törvényszerűségeket állapít meg, – ami már a sajátos értelemben vett történetíráson túlmenő *történetfilozófiai* elmélkedésnek szokott a törekvése lenni, – annyiban valóban társadalomtudománnyá, szociológiává válik. Találkozunk is azzal a felfogással, hogy a történetfilozófia nem más, mint szociológia.¹

Ez a felfogás abban mindenesetre téved, hogy a történetfilozófiában csupán szociológiát lát. Mert hiszen a történetfilozófiának vannak a szociológia problémakörén kívül fekvő problémái is. Ha az általános filozófia, – amint azt *Pauler Ákos* tanítja,² – minden tudomány végső előfeltevéseit teszi tervszerű vizsgálat tárgyává, akkor a történetfilozófiának sajátos feladata a történettudomány előfeltevéseinek a kutatása.³ A történettudomány legalapvetőbb előfeltevése, hogy tárgya, a történeti valóság megismerhető; ezzel az előfeltevéssel, a történelmi megismerés lehetőségének és halárainak, valamint módszerének a kérdésével foglalkozik a történetfilozófia legfontosabb része: a történelem tudományelmélete. A történettudománynak egy további előfeltevése, hogy tárgya, a történeti valóság, változik; ezzel a változással, azzal, hogy ez az okság törvényétől független változás-e, avagy hogy a történetben is érvényesül-e az okozatosság s ha igen, hogyan s melyek azok a végső ható-okok, amelyek a történeti változásokat általában előidézik, vannak-e a történeti folyamaton uralkodó okozatos törvények s ha igen, melyek azok? – ezekkel a kérdésekkel foglalkozik a történetfilozófiának a történet és a kauzalitás viszonyát vizsgáló része, az, amelyik összeesik a szociológia problémakörével, amely ugyanezeket a kérdéseket ugyanarra a matériára, a történelem medrében lefolyó társadalmi életre vonatkozóan óhajtja megoldani. Végül eleve felteszi a történettudomány azt is, hogy a történeti folyamat nem értelem nélküli összevisszaság, hogy a történeti fejlődésben kulturértekek bontakoznak ki, vagy indulnak hervadásnak, hogy – amint már fentebb emiítettük, – a történeti valóság olyan pszicho-fizikai realitás, amelyhez értékeszmék kapcsolódnak; ezekre a kérdésekre, – amelyek az okozatos valóság síkjából az értékek világába vezetik a történetírókat, – arra, hogy mi a történetnek a végső értelme, melyek azok az értékek, amelyek a történetben megnyilatkoznak és hogy milyen viszonyban vannak ezek a végső értékekkel, hogy haladás-e a történeti fejlődés ezeknek a végső értékeknek a mértékével mérve? – minderre igyekszik feleletet adni a történetfilozófiának az a része, amelyet a történet értékelméletének nevezhetünk. Abban a szép és okos munkában, amelynek a megírásával a régóta hiányzó rendszeres történetfilozófiát ajándékozta hazai irodalmunknak, *Komis Gyula* is a fenti három problémakör megoldását tekinti a történetfilozófia feladatának.⁴

¹ Különösen *Dr. Paul Barth: Die Philosophie der Geschichte als Soziologie.* 3-4 kiadás. Leipzig, 192?.

² *Pauler Ákos: Bevezetés a filozófiába.* Budapest, 1920.

³ A jogfilozófiára nézve ugyanezt az alapgondolatot, hogy t. i. az a jogtudományok előfeltevéseinek a vizsgálata, „Bevezetés a jogfilozófiába” című munkámban (*Komis: Filozófiai könyvtár III. köt.*) próbáltam keresztülvinni.

⁴ *Történetfilozófia. A magyar történettudomány kézikönyve. I. k., 1. füz., 1924* 39. s köv. 11.

A történetfilozófia problémáinak ebből a hármas csoportosításából azonban nemcsak az tűnik ki, hogy a történetfilozófia szélesebbkörű tudomány a szociológiánál,¹ hanem az is, hogy problémáinak egyik csoportja, – a történet és a kauzalitás viszonyát illető rész, – összeesik a szociológiával. S ha példának okáért *Komis* történetfilozófiájának ezt a részét, – amelyet ő a történet metafizikájának (lételméletének) nevez, – szemügyre vesszük, úgy idevonatkozó fejtegetéseiben egy kész szociológiai rendszert találunk; nincs megállapításai között egy sem, amely helyet ne foglalhatna egy rendszeres szociológiában. Amit a természeti, a földrajzi és faji tényezőknek a történetben játszott szerepéről mond, ugyanazt elmondhatná e tényezőknek a társadalmi létben játszott szerepéről is. Amidőn pedig az embernek, mint a történet alanyának a szerepét vázolja, egyúttal az embernek mint a társadalom elemének a szerepét is tisztázza. Az individualisztikus és a kollektivistikus, valamint a materialisztikus és ideológiai történetfelfogások ismertetésénél mintha csak az individualisztikus és kollektivistikus, a lélektani és néplélektani szociológia, a történelmi materializmus vagy a különböző (intellektualisztikus, etikai, politikai és teológiai) ideológiai irányok szociológiájának a bemutatását látnók.²

Vagy amikor, – hogy egy más példát említsek, – *Sickert* egy helyen a történet materialista, biológiai és pszichológiai felfogásáról beszél,³ nem a materialista, biológiai (organikus) és lélektani szociológia jut-e az eszünkbe? Igaz, hogy Rickert ezt a kérdést csupán a történelem tudományelméletében érinti, mert a történetnek az okozatosság szempontjából való vizsgálata szerinte egyáltalában nem foglalhat helyet a történetfilozófiában.⁴ Amennyiben ez a felfogása annak a kétségbevonásán alapul, hogy a társadalmi és történelmi fejlődésre általános érvényű törvényeket megállapítani lehetne, már fentebb megfeleltünk reája.⁵ De Rickert továbbmenőleg azt is állítja, hogy még ha sikerülne is ilyen általános érvényű szociológiai törvényeket megállapítani, kifejtésük nem tarthatnák a történetfilozófiába, mivel ezek a törvények szükségképpen általánosító jellegűek volnának s így nem szolgálhatnának a történet egyszeri individuális folyamatának a magyarázatára.⁶ Nézetünk szerint Rickertnek ez az okoskodása elmosza azt a határvonalat, amely a történetfilozófiát a históriától elválasztja. A történelemnek, de nem a történetfilozófiának a tárgya valamely „egyszeri és individuális fejlődésmenet”. A történetfilozófia megállapításai épp ellenkezőleg *minden* történelmi fejlődésre, eltekintve annak a sajátos individualitásától, érvényesek óhajtanak lenni, éppen úgy, mint a társadalomtudomány is a minden társadalomra egyaránt találó összefüggések után kutat. Rickert szerint a történetfilozófia minden ízében értékekkel foglal-

«

¹ Ha a társadalmi élet jelenségeit az okozatosság szempontjából vizsgáló szociológián túlmenőleg egy olyan társadalomfilozófia programját rajzoljuk meg, amely a társadalomtudomány tudományelméletét és értékelméletét (a társadalom politikáját) is magában foglalja, akkor ennek a társadalomfilozófiának ezek a problémakörei kétségkívül nagyrészt összeesnek a történetfilozófia megfelelő problémaköreivel.

² A transcendens tényező jelentősége kellően kidomborítható a szociológia keretében is. Nézetünk szerint azonban a transcedens tényező nem mint az u. n. immanens tényezők *mellét* ható tényező fogandó fel, hanem mint olyan, amelyre végső sorban az immanens tényezők hatása visszavezethető.

³ I. m. 15. 1. „

⁴ I. m. 89. s köv. 11.

⁵ L. az előző 2. pont utolsó bekezdését.

⁶ I. m. 99. 1.

kozó tudomány és csakis az,¹ az okozatos összefüggések, amelyeknek a felkutatásával pedig a történetírás elsősorban foglalkozik, szerinte nem alkalmasak történetfilozófiai megvilágításra. A történetfilozófia mint érték-tudomány azonban szerinte is végsősorban „*történetfeletti*, időtlen és formális értékekre” megy vissza.² Vájjon ekkor is egy „egyszeri és individuális fejlődésmenet” a tárgya? Különböztetve azt az általános világtörténelmet, amely az egész emberiség történetének egyszeri individuális folyamatát írja le, éppen ezért Rickert sem tekintené még történetfilozófiának.³ S valóban egy ilyen általános történelem – feltéve, hogy lehetséges – éppen úgy nem történetfilozófia, hanem história volna, mint ahogy a legáltalánosabb tételes jogszabály tartalmakat kifejtő u. n. általános jogtan még nem jogfilozófia, hanem tételes jogtudomány.

II.

De egy ilyen összefoglaló általános világtörténelemnek a lehetőségét is kétségbe kell vonnunk azért, mert hiszen az emberiség története nem egységes folyamat, hanem nemzetek, államok szerint tagozott. A világtörténetnek a szereplői nem az egyes emberek, nem is az egész emberiség, nem is az osztályok, amint azt a történelmi materializmus hiszi, hanem az államok, a nemzetek. Ezért bármilyen nagy jelentősége legyen is a társadalmi élet azon részének, amelyik az állami élet keretein kívül folyik le, – bár csakis az állami keret fennállása mellett lehetséges, – és az ezen társadalmi jelenségek történetével foglalkozó *kulturhistóriának*: a történelem elsősorban mégis csak *politikai történelem*. Ezért sokban találó az a mondás, hogy a történelem a múlt politikája s a politika a jelen története. (Freemann.) A történet nagy egységei, – különösen ha az egész emberiség történetét vesszük szemügyre, – az államok, a kulturnemzetek. Szinte azt mondhatnók, hogy az állam nem is egyéb, mint történeti cselekvőképességgel bíró, világtörténeti szereplésre kimaszkirozott társadalom.

Nyilvánvaló ebből a történelemnek, – különösen a politikai történelemnek, – és az *államtudomány* oknak a szoros érintkezése. A különbség történelem és államtudomány között ugyanaz, mint a történelem és a társadalomtudomány között: a történelem az egyes államok egyszeri individuális életfolyamatát írja le, az államtudomány pedig az államra általában érvényes igazságokat keresi.

III.

De mi is az állam? Az államtudomány erre a kérdésre akként szokott megfelelni, hogy felsorolja az állam három alkotó elemét, amelyek: a terület, a nép és a szervezett főhatalom; az állam tehát valamely meghatározott földterületen élő embersokaságnak, népnek, s a benne rejlő

¹ I. m. 156. 1.

² I. m. 118. 1.

³ I. m. 121-122. 11.

szellemi és anyagi erőknek egy szervezett főhatalom által való egységbe-foglalása. Azt, hogy melyik az a meghatározott terület, amelyre az állam hatalma kiterjed, a *jog* (közelebbről a nemzetközi jog és az alkotmányjog) határozza meg; azt, hogy kik tartoznak a nép, az állampolgárok sorába, ugyancsak a *jog* állapítja meg; végül a szervezett főhatalom ugyancsak a *jog* által szervezett főhatalom. Az államhatalom szervezete az alkotmány és ilyen értelemben minden államnak van alkotmánya; szervezet, alkotmány nélkül nem is képzelhető állami főhatalom. Az államot alkotó tényezők között kimagasló jelentőséggel bír tehát a *jog*. Az állam valamely nemzeti jogrendszer egysége által összefogott társadalom. Mély igazság rejlik tehát *WerMczynek* abban a mondásában, amely szerint: „a törvények alkotják az állam bástyáit és alapjait”.¹

Minthogy tehát a történelem nagyrészen az államok története, az államok pedig a jog által összetartott alakulatok, kétségtelen, hogy a történelem is nagyrészen a jognak a története. A politikai történelemre nézve ez egészen nyilvánvaló; az államok külpolitikai akciói és háborúi a nemzetközi jognak, a nemzetközi szerződéseknek, a belső politikai harcok pedig a belső állami jognak, különösen az alkotmányjognak a megváltoztatására vagy fenntartására irányulnak. A kultúrtörténelem pedig annál nagyobb mértékben függ a jog történelmével össze, minél nagyobb mértékben terjeszti ki az állam a maga jogi szabályozása által irányító tevékenységét a kulturális élet összes területeire.

A történeti erőknek a küzdelme rendszerint a jognak a megváltoztatását idézi elő. Ennyiben a jog a történeti erőknek, – valamely nagy ember előrelátásának, tömegszükségleteknek, tömegszenvédeyeknek vagy más nagy történeti erő kifejtéseknek – a terméke. Ezek az erő kifejtések éppen azért válnak legtöbbször történeti jelentőségű ékké, mivel a jog megváltozását képesek voltak előidézni.

De a jog maga is a legjelentékenyebb történeti hatalom. Ha igaz Rickertnek az a fentebb már idézett megállapítása, hogy csak az az esemény történeti jelentőségű, amely szociális jelentőséggel bír, akkor a jognak, amely fokozott társadalmi jelentőséggel bír, fokozott történeti jelentőséggel is kell bírnia. A jognak ez a fokozott szociális jelentősége pedig abban áll, hogy a legnagyobb erővel irányíthatja a társadalmi életet; mert hiszen a jognak a társadalmi szabályok egyéb fajtáival szemben a legtöbb biztosítéka van arra nézve, hogy a tapasztalati valóságban érvényesüljön: ereje nemcsak szabályainak bennrejlő célszerűségében és helyességében rejlik, hanem szükség esetén külső kényszereszközök is állanak rendelkezésére. Elmondhatni a jogszabályokról, amit a római mondott a sorsról: ducunt volentem, nolentem trahunt. A tapasztalati valóságban való érvényesülésnek ezek a külső biztosítékai pedig kétségtelenül igen fontosak a történelemre nézve, amely mint valóság tudomány ezt a tapasztalati valóságot vizsgálja.

A jognak ez a nagy történeti jelentősége magyarázza, hogy a jogtudományok is szoros vonatkozásban vannak a történettudománnyal. A legnyilvánvalóbb ez a jogtudományok közül a *jogtörténetre*. Ha a történelem nagyrészen a jognak a története, úgy a jogtörténet kétségkívül a nemzeti történetnek egy része: története azon sikeres politikai küzdelmeknek,

¹ Werbőczy István Hármaskönyve. Ford. Kolosváry és Óvári. Kiadta a Magy. Tud. Akadémia. 1894. Ajánlás. 14. 1.

amelyek vezérlőeszméiknek joggá való kifejezését keresztülvinni tudták. A jogtörténetet emellett természetesen nem annyira a megelőző politikai küzdelmek, mint inkább az ezek eredményeként előállott jogváltozás folyamata érdekli.

Amilyen szoros a kapcsolat a történelem és a jogtörténet között, éppen olyan szoros a történetfilozófia és a *jogfilozófia* közt is. Amint a történetfilozófia a nagy történeti folyamatot az okozatos lét és az értékek szempontjából vizsgálja, akként veszi vizsgálat alá a jogfilozófia a leg-hatalmasabb történeti tényezőt, a jogot, ugyancsak egyrészt az okozatos összefüggéseknek (jogszociológia), másrészt a végső értékeknek a szempontjából (jogi értékten vagy helyes szóló tan). Az e két szemponttól vezetett jogfilozófiai vizsgálat legnagyobbbrészt teljes összhangban áll a megfelelő történetfilozófiai kutatással. Sajátos feladata ezenkívül azonban a jogfilozófiának a jog fogalmának a meghatározása is; sa jogfilozófia tudományelméleti része (a tételes jogtudományok módszertana) ugyancsak eltávolodik már a történetfilozófia tudományelméleti részétől, a történet-tudomány és a tételes jogtudomány eltérő módszertani szerkezete folytán.

De azért a *tételes jogtudományok* is sok ponton érintkeznek a történet-tudománnyal. Sőt minthogy a tételes jogtudományok valamely meghatározott nemzetnek egy bizonyos helyen és időben érvényes jogszabályait fejtik ki, megtalálható bennük a hely- és időszerinti meghatározottság, ez a karakterisztikus történelmi jellemzővonás is. Szemben az általánosító társadalomtudománnyal, a tételes jogtudomány éppen olyan individualizáló, idiographikus tudomány, mint a történelem. Csakhogy amíg a történelem valamely egyszeri okozatos folyamatot, tehát változást ír le, addig a tételes jogtudományban ismeretlen az okozatos változás fogalma: valamely történeti pillanatban megmerevítettnek, változatlanak tekinti azt a jogrendszer, amelynek tartalmi rendelkezéseit szisztematikusan kifejti. A történelem dinamikus, kauzális tudomány, a juriszprudencia statikus, normatív diszciplína: nem a valóságban végbemenő változásokat, hanem pusztá eszmei léttel bíró szabály tartalmakat fejt ki.

Említettük volt, hogy a társadalmi és történeti jelenségek olyan pszicho-fizikai realitások, amelyekhez értékeszmék tapadnak, olyan kétarcú jelenségek tehát, amelyek egyrészt az okozatos valóság síkjába, másrészt az értékek eszmei világába nyúlnak. Ilyen társadalmi és történeti jelenség a jog is. A történelmet, mint valóságtudományt ezeknek a kétarcú jelenségeknek az okozatos valóság síkjába nyúló része érdekli elsősorban, a bennük megnyilvánuló értékeszmék pedig csak annyiban, amennyiben a valóságban végbement változások jellemzésére szolgálnak; nem feladata azonban a történelemnek ezen értékeszmék jelentésének a szisztematikusan kifejtése. A tételes jogtudományt ezzel szemben éppen ezek a „jelentések”, azok a jogszabálytartalmak érdeklik, amelyeket bizonyos történeti erők a valóságban is érvényesülő, élő, tételes joggá tesznek; maguk ezek az okozatos jogalkotó és jogfenntartó erők csak a kiindulásnál bírnak a juriszprudencia szempontjából jelentőséggel, amennyiben ezek jelölik meg azokat a szabálytartalmakat, amelyeknek a szisztematikusan kifejtése lesz ennek a normatív tudománynak a feladata.

Kétségtelen azonban, hogy ezek a jogszabály tartalmak is egy darab multat foglalnak magukban, nagyrésztben régen elhalt ősök jogi gondolkodását őrzik meg elevenen az utókorban; a multat tiszteli tehát, aki megadja a kellő tiszteletet a jognak.